

www.turkishstudies.net/history

Turkish Studies - Historical Analysis

eISSN: 2667-5552

Research Article / Araştırma Makalesi

INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

İlhanlı Sivil ve Askeri Teşkilatında Uygur Türkleri ve Anadolu'da Uygur Mirası Üzerine

On Uighur Turks in Ilhanli Civil and Military Organization and Uighur Heritage in Anatolia

Erol Keleş*

Abstract: Since it started together the people of Chingiz under the rule of steppe, the Uighur Turks who came under his rule, while supporting the campaigns of Chings on the other hand, took part in the administrative organization of the state and adopted the Mongols their language and alphabets. In this way, the Uighurs began to rise in the civil and military organization of the Mongol Empire and on this occasion carried the Turkish culture and state system to Persia and Anatolia. For this reason, when the Mongol started to dominate the Middle East, they didn't need in digenous cultures both in military and administrative terms. The Uighur Turks, who also took part in the civil and military organization of the Tabriz-based Ilkhanid State that established with arrival of Hülegü to Persia, played important roles. This civilized Turkish society, which had been the instructor of many İlkanid princes, maintained. Its importance until the collapse of the state. In fact Eratna Beg, a Uighur Turk, also evaluated the new political environment that emerged with the dissolution of the Ilkhanid State and succeeded in establishing his own principality. The memories of the Uighurs who came with the Mongols and settled in the central and eastern regions of Anatolia, are now present in the art and toponymy of Anatolia. However, there is not direct study about the activities and existence of Uyghur Turks, who came to Anatolia with the Mongol occupation, in this geography. Studies have focused on the effect of the usually Mongolian occupation on the Turkization of Anatolia. For this reason, we believe, this study will compensate for such a deficit, albeit a little, or will guide many studies to be conducted.

Structured Abstract: As a result of the tough struggles, Cingis, who managed to gather the steppe peoples in the east of Asia under a flag, was elected as the Great Kagan in 1206. Then he defeated Merkit and Naymans, their biggest rivals in the region, and forced them to migrate to the west. Cingis, who does not settle with this, dominated Tanguts in the east. His activities enabled many Turkish tribes and communities, both nomadic and settled, to dominate in a short time. Meanwhile, Uighur and Karluk in the region declared their commitment to Cingis with their own consent. Especially Uighurs, who were in a difficult situation due to the Karahitay pressure, seemed more willing to enter Mongol domination. Uighurs, who took their place under the umbrella of the Great Mongolian Empire by declaring their loyalty through their ambassadors under the leadership of Barçuk, received their appreciation from Cingis. İdu-kut Barçuk, on the other hand, rose to a position that Cingis Khan did not distinguish from his sons and did not hesitate to take part in his Western expeditions with his forces.

Friendly relations starting in this way will increase in the following periods and gain different dimensions. Cingis, who did not neglect to benefit from the indigenous elements in the lands he dominated,

---

*Dr., İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Türk Tarihi ABD
Dr., İnönü University Institute of Social Sciences Department of General Turkish History
ORCID 0000-0002-1717-212X
erlks44@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Keleş, E. (2020). İlhanlı sivil ve askeri teşkilatında Uygur Türkleri ve Anadolu'da Uygur mirası üzerine. *Turkish Studies-History*, 15(3), 931-941. <https://dx.doi.org/10.47846/TurkishStudies.44542>

Received/Geliş: 27 June/Haziran 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 September/Eylül 2020

Published/Yayın: 25 September/Eylül 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

CC BY-NC 4.0

could not ignore the cultural accumulation of Uighur Turks in particular. Indeed, after the famous 1206 congress, he went to a comprehensive administrative arrangement. He commissioned a Uighur Turk, Tatar Tonga / Tasatun, who had proven himself under the administration of Nayman, to establish a civil administration. Not only that, Cingis launched a literacy campaign within the family through Tasatun. Thus, the Mongols, who started to adopt the Uighur Alphabet and Uighur Turkish, will succeed in writing the *Cingis Law*, which consists largely of the Turkish Ceremony, thanks to the Uighur Turks. Uighurs, who are considered to have brought the postal organization called *Yam* to the Mongols, have also performed important duties in the civil and military institutions of the state. So much so that the sources of the period state that it was possible to take part in the Mongolian state only by knowing Uighur.

This process, which started with the Cingis Khan period, was again transferred to Iran and Anatolia by the administrators of Uighur origin. Not only the state agency, but also civilian administrators such as K rk z and Argun Aka carried the Uighur language and literature to Iran before Hülegü. Therefore, when the Mongols came to the region, they did not need the communities in the region. Because they used the Uighur script and the 12 Animal Turkish Calendar system, on the other hand, they could apply their own tax systems.

It is noted that among the troops commanded by  urmaġin Noyan first after Jalaluddin Khwarazmshas, then there was a large population of Uighur origin and an important population within the army, which was also in Hülegü's and they came to Azerbaijan and Anatolia. There were many civil and military administrators and religious officials among the Uighurs, especially under the auspices of Hülegü. It is determined that the Uighur Turks mentioned with the establishment of Hülegü's Ilkhanid State had served at different levels of the state until the fall of the state. In many provinces and cities dominated by the Ilkhanids, the Uighur Turkish became an official language for a certain period of time in the Ilkhanids. One side of the money minted during the Argun and Geyhatu periods was Arabic while the other side was written in Uighur. Gazan Khan, which occupies an important place among the Ilkhanid rulers, was brought up by the tippers who spoke and wrote Uighur during his princes.

The Olcaytu period is the brightest period for the Turks and especially the Uighur Turks in the administration. In this way, Uighurs, who became stronger under the administration of İlhanlı, had become so effective in the civil and military organization of the Ilkhanid State that they could be determinant even in the throne of the princes. As a matter of fact, it is known how big roles played by Şişi Bahşi, Tekudar, and his son Sevinç Aka.

In fact, Uigur Eratna Bey became the Anatolian Governor of the Ilkhanid State thanks to his ability. In the period when the state lost its central authority, it evaluated its political developments and established its independent state. Undoubtedly, the biggest supporter of Eratna Bey, who made the city of Sivas the center for him, was undoubtedly Uighur Turks who lived in the region. As a matter of fact, it is noted that Uighurs were settled around Sivas and Kayseri and they had a military force of 10,000 people. It is seen that among those Uighurs, those who were Buddhist or Shamanist entered Islam among Muslim Turks in time. Especially Gazan Khan's being a Muslim has speeded up the social event.

 ingiz Han, who finally saw the Uyghur Turks with him on the road to the World Empire, evaluated them not only in the military field but also in administrative and cultural aspects. On this occasion, while giving duties to Uighurs in the administrative organization of the state he founded, he tried to adopt Uighur Turkish and writing system into Mongolian state and cultural life. Thus, Uighurs and Uighur culture, which became important occupation of important authorities in the administrative and cultural life of the state, moved to the Middle East and especially to Anatolia through the Iranian branch of the state after his death. Those who came to Anatolia with the Mongolian armies were settled in certain parts of Central and Eastern Anatolia. Uighur Turks, who have risen to important positions in both military and civilian organizations from the establishment of the Ilkhanid State to its collapse, have been able to demonstrate their ability to establish their own state by evaluating the current political environment that emerged with the collapse of the state. The animal style seen in architectural structures with a number of place names continues to be the heirlooms of Uighur Turks.

Keywords: Cingis Khan, Ilkhanid, Uighur Turks, Eratna, Anatolia

Öz: Çingiz'in bozkır halklarını hâkimiyeti altına toplamaya başladığından itibaren, onun hâkimiyeti altına giren Uygur Türkleri, bir yandan Çingiz'in seferlerine destek verirken diğer taraftan da devletin idari teşkilatında yer alarak, Moğollara dil ve alfabelerini benimsetmişlerdi. Bu şekilde Moğol İmparatorluğu'nun sivil ve askeri teşkilatında yükselmeye başlayan Uygurlar, bu vesileyle Türk kültür ve devlet sistemini de İran ve Anadolu'ya taşımışlardır. O sebeple Moğollar Ortadoğu'ya hâkim olmaya başladıkları dönemde gerek askeri ve gerekse idari açıdan yerli kültürlerle muhtaç olmadılar. Hülegü'nün İran'a gelişiyle birlikte tesis edilen Tebriz merkezli İlhanlı devletinin sivil ve askeri teşkilatında da yer alan Uygur Türkleri, önemli roller üstlenmişlerdir. Pek çok İlhanlı şehzadesinin atabelliğini üstlenmiş olan bu medeni Türk toplumu, devletin yıkılışına kadar da önemini korumuştur. Hatta bir Uygur Türkü olan Eratna Bey İlhanlı Devleti'nin dağılmasıyla birlikte ortaya çıkan yeni siyasi ortamı değerlendirip, kendi beyliğini kurmayı da başardı. Moğollarla birlikte gelerek bilhassa Anadolu'nun orta ve doğu bölgelerine yerleşen Uygurların hatıraları günümüzde Anadolu'nun toponomisinde ve sanatında kendisini göstermektedir. Hal böyle iken Moğol işgaliyle Anadolu'ya gelmiş Uygur Türklerinin, bu coğrafyadaki faaliyet ve varlıklarıyla alakalı doğrudan bir çalışma yapılmış değildir. Yapılan çalışmalar genellikle Moğol işgalinin Anadolu'nun Türkleşmesi üzerindeki etkisi üzerinde durmuştur. O sebeple bu çalışmanın böyle bir açığı az da olsa telafi edeceği veya yapılacak pek çok araştırmaya yol göstereceği kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Çingiz Han, İlhanlı, Uygur Türkleri, Eratna, Anadolu.

Giriş

Asya bozkırlarında askeri güce dayalı olarak devlet kuran hüümdarlar gibi Çingiz Han da, geniş coğrafi mekânda farklı toplumları yönetebilmenin sırrının bununla sınırlı olmadığını biliyordu. O sebeple askeri teşkilatın yanında sağlam ve düzenli işleyen sivil bir idari sistemin kurulmasına büyük önem verdi. Bu işi kendi isteği ile Moğol hâkimiyetini kabul eden Uygurlara bıraktı. Eğitim düzeyi yüksek ve kendi yazı sistemleri olan Uygur Türkleri, aldıkları vazifeleri, kısa sürede devlet içerisinde gösterdi. Çingiz Han ile başlayan bu süreç Moğol hâkimiyetinin Ortadoğu'ya yayıldığı dönemde, sözü edilen Uygur sivil ve askeri idareciler tarafından bölgeye taşındı. Bu şekilde bir devlet tecrübesi, yazı ve takvim gibi önemli unsurlara sahip Moğol idareleri, hâkim oldukları coğrafyalara bu manada muhtaç olmadılar. Dolayısıyla Çin kültürünün tesiriyle asimile olmadıkları gibi İran coğrafyasında da Fars medeniyetinin boyunduruğuna girmekten kurtuldular.

İran'da temelleri atılan İlhanlıların da idari mekanizması büyük ölçüde Uygur Türklerinin tesiri altındaydı. Kendilerini ispat eden bu idareciler şehzade atabeyliğinden, en önemli vilayetlerin valiliklerine kadar en hassas görevleri icra etmekteydiler. Bu Uygur Türklerinden Eratna Bey, dönemin siyasi şartlarını değerlendirerek bağımsız beyliğini kurmayı dâhi başarmıştır. Moğol orduları içerisinde aileleriyle birlikte özellikle Anadolu'ya gelen kalabalık Uygur toplulukları ise bölgenin farklı yörelerinde yurt tuttular. Böylece Anadolu'da yüzyıllardır devam edecek kültürel etkiler bıraktılar.

Çingiz Han'ın Siyasi ve İdari Teşkilatında Uygurların Rolü

Asya'nın doğusundaki bozkır halklarını bir bayrak altında toplayarak 1206'da Büyük Kağan seçilen Çingiz (Turan, 1941: 267-276; Vernadsky, 2017: 44vd), Uygurların yol göstericiliğinde büyük bir imparatorluk kurma yolunda hızla ilerlemekteydi. Bu ileri harekâtle birlikte yarı-göçebe ve yerleşik Türk dünyası Çingizli hâkimiyeti altına girmeye başladı. Elleriindeki insan gücünü verimli bir şekilde kullanan Moğollar gerek tehcir yoluyla ve gerekse boy birliğini parçalama yöntemiyle kendisine direnebilecek grupları bertaraf etmeyi başarmıştı (Golden, 2012: 301vd). Evvela dağınık haldeki kabileleri itaat altına alan Çingiz, rakip boylardan Merkit ve Naymanları yenerek onları batıya göçe mecbur etti (Gizli Tarih, 2010: 43vd; Cüveyni I, 1998: 93vd). Kendisi daha doğuya yönelerek Tangutları hâkimiyeti altına aldı (Gizli Tarih, 2010: 119; Cüzcani, 2012:135vd). Bu arada bölgeki Uygur ve Karluklar kendi rızalarıyla Çingiz'e

bağlılıklarını bildirdiler (1209) (Gizli Tarih, 2010: 159; Cüveyni I, 1998: 97vd; D'ohsson, 2006: 56).

Bu dönemde Uygurların başında İdi-Kut Barçuk bulunuyordu. Kara Hitay baskısından dolayı elçileri aracılığıyla Çingiz Han'a bağlılığını bildiren Barçuk, Uygurları bu tehditte kurtardığı gibi kendisi de Çingiz Han'a damat olma şansını elde etmiştir. Her ne kadar damat olamasa da Çingiz nezdinde iltifata mazhar oldu. Nitekim Çingiz, onu beşinci oğlu olarak görüyordu. Bununla da kalmayan Uygur İdi-Kut'u, Moğolların Harezmsahlarla yaptıkları mücadelelere kuvvetleriyle destek verdi. Bu şekilde başlayan Moğol-Uygur siyasi münasebetleri Çingiz Han'dan sonra da devam edecektir (Gömeç, 69). Bu arada Naymanlara nihayi darbeyi indiren Çingiz(Cüveyni I, 1998: 109vd),Harezmsahlarla komşu duruma gelmişti (Grousset, 2010: s.69).Elçilik heyetinin katledildiği meşhur Otrar hadisesinden sonra batı seferine çıkan Çingiz Han, Harezmsahları ezerek bütün Türkistan ve İran'ı hâkimiyeti altına almayı başardı (İbnü'l Esir XII, 1987: 332;Cüveyni I, 1998: 123vd).

Çingiz Han, hâkimiyetini kurduğu devasa topraklarda idari sistemini kurarken yerli unsurlardan ve bilhassa Türklerden ziyadesiyle faydalanmıştır. 1206 yılında düzenlenen kurultaydan hemen sonra kalabalık bir müşavir grubuyla idari sistemini teşkil etmeye koyulan Çingiz, aslen Hami şehrinden *Tatar Tonga/Taşatun* adlı bir Uygur Türkü'nü hususen bu iş için vazifelendirmiştir (Spuler, 2010: 304). Daha evvel Naymanların hizmetinde çalışmış olan bu Uygur Türkü, Çingiz Han'ın Naymanları yenilgiye uğratması üzerine O'nun hizmetine girmiştir (Barthold, 2017: 48). Nitekim aralarında ve yabancılarla olan iletişimlerini sözlü olarak sağlayan Moğollar, Uygur alfabesini bahsi geçen Uygur vasıtasıyla öğrenmişler ve bu vesileyle ilk kez Moğol kanunları (Yasa) yazılı hale getirildiği gibi (Barthold, 2017: 404),Moğollarda posta teşkilatının da Türkler tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Ögeday zamanında Aratsen adlı bir Uygur Türkü, posta teşkilatını kurmakla görevlendirilmiştir. "Yam" sözü dahi Çince'den Uygur Türkleri vasıtasıyla Moğollara kazandırılmıştır (Ögel, 2000: 339vd).XIII. yüzyılın sonlarına kadar da Moğollar arasında Uygurca kullanıldığı gibi Uygurlar da Moğol Devleti'nin sivil ve askeri teşkilatında yükselmeye başlamışlardır (Yuvalı, 1995: 119; Golden, 2012: s. 304).

Devlet teşkilatında Noyanlar istisnasız Moğol kabileleri arasında atanırken, yarguci ve bitikçiler genellikle Türkler arasında seçilmekteydi (Ögel, 2002: 42vd). Sivil idarenin en önemli temsilcileri olan bitikçiler, Çingiz zamanında hükümdarın müşaviri niteliğini taşımaktaydı ki, bunlar da bilhassa Uygur Türklerinden seçilmekteydi (Çakan, 2019: s.19-28).Kısacası Çingiz'in kurduğu devleti, medeniyet açısından kalkandıran, ona yeni bir ruh, bir dünya görüşü, yeni bir felsefe kazandıran Uygur Türkleridir dense herhalde mübalağa olmazdı. Esasında bu vesileyle Moğollar, Çin medeniyetinin ağına düşmekten de kurtulmuştur (Köprülü, 1988: 91-100).

Cüveyni, Moğol Devleti'nde görev alabilmenin ancak Uygurca bilmekle mümkün olabileceğini belirtmektedir. Nitekim küçük yaştan itibaren Uygurca öğrenen Uyrat¹ asıllı Argun Aka, henüz çocukken Çingiz Han'ın hizmetine girmeyi başarmış ve Hülegü'nün İran'a gelişine kadar, devletin bölgede idare sistemini ve sınırlarını gösteren "*Köke Depter*" yani "*Yeşil Depter*" ini tutma yetkisine nail olmuştur (Cüveyni II, 1998: 409vd; Yuvalı, 1996: 118). Çingiz Han döneminden itibaren devlet hizmetinde önemli vazifeler ifa eden, Uygur Türklerinden Körgüz'den de bahsetmek gerekir. Hükümdarın oğullarına da Uygur yazısını öğretmiş olan bu kişi, Horasan'da valilik görevini 1242 yılına kadar yürütmüştür (Cüveyni I, 1998: 410). Hamdullah Müstevfi ise

¹ Uyratların menşei hakkında pek çok görüş ileri sürülmesine rağmen Moğollaşan Uygur Türkleri olduğu görüşü mümkün görünmektedir. (Togan, 1981: 152). Ebu'lFarac, Mısır'a iltica eden Uyratlardan bahsederken; "*Bunlar bütün Türkler gibi güzellikleri ile meşhur idiler.*" ifadesini kullanmaktadır. (Ebu'l-Farac, 2011: 26). "Avirata" diye tesmiye edilen Uyratlar, bedeni hareketler bakımından diğerlerinden üstündüler. İyi harp edebiliyorlardı. Bundan dolayı Cengiz Han, oğullarına bunlardan eş seçilmesini emretti. Hükümdarın kızları da bunların oğullarına eş olarak verilecekti. Bu uygulama yasa haline getirilmişti. (Ebu'lFarac II,1999: 477).

Körgüz'ün sekiz yıl bölgeyi yönettiğini ve 1247'de ise idam edildiğini kaydetmektedir (Müstevfi, 1944: 584).

İlhanlı Devlet Teşkilatında Uygurların Rolü

Çingiz Han'ın tahta çıkışıyla kurulmaya başlanan Moğol sivil ve askeri teşkilatı, sözü edilen Türk müşavirleri vasıtasıyla Önasya'ya da taşınmıştır. Devletin idari kadrolarını ellerinde bulunduran Türkler-Uygur Türkleri- bu vesileyle Türk devlet sistemini de Önasya'ya taşımışlardır. Sadece devlet teşkilatı değil aynı zamanda Körküz ve Argun Aka gibi sivil idareciler vasıtasıyla Uygur dili ve edebiyatı da daha Hülegü'den evvel bölgeye sirayet etmiş durumdaydı (Togan, 1981:272). Esasında Moğollar bölgeye geldiklerinde yöredeki toplumlara çok da ihtiyaç duymadılar. Çünkü Uygur yazısını ve 12 Hayvanlı Türk Takvim sistemini kullanıyor, diğer yandan kendi vergi sistemlerini uygulayabiliyorlardı (Yuvalı, 1996: 272).

Anadolu'ya Moğol kabilelerinin ilk gelişi Çurmağun Noyan'ın bölgeye gönderildiği döneme tesadüf etmektedir. CelaleddinHarzemşah'ı takip eden Çurmağun, komuta ettiği yaklaşık 40 bin kişilik bir kuvvetle Doğu Anadolu sınırlarına dayanmıştı (Cüveyni I, 1998: 147). Cüzcani, bu ordunun çevreden toplanan birliklerle 100 bin süvariden müteşekkil olduğunu kaydetmektedir (Cüzcani, 2016: 112). Geri dönmeyecekleri için askerler aileleriyle birlikte gelmişlerdi. Hayvan sürüleri ve tüm ağırlıklarını da yanlarında getirmiş olan bu Moğol birliğinin 200 bin çadır olduğu ve dolayısıyla da bir milyonluk kalabalık bir nüfusu barındırdığı tahmin edilmektedir (Köprülü, 1981: 91vd; Yuvalı, 1996: 28; Gül, 2010: 194).

Dört tümeden müteşekkil olan bu ordunun bir tümeni Türk ve Müslüman olan Melikşah adlı bir beyin komutasında, Uygur, Karluk, Türkmen ve Küçey adlı Türk kavimleri ile Kaşgar bölgesinden katılmış olan Türklerden oluşmaktaydı (Sümer, 1970: 2).Çurmağun Noyan'ın emrinde Uygur asıllı Sarıcı ve Mingİgemiş adlı binbaşı rütbesine sahip iki de komutan vardı (Kaşani, 1348: 9). Bunlardan Sarıcı'nın oğlu Şişi Bahşi ile torunu Sevinç Aka'nın daha sonraki dönemlerde önemli devlet görevleri üstlendikleri görülmektedir. Moğolların askeri birliklerin başına istisnasız olarak Moğol Noyanlarını atadıklarından yukarıda bahsedilmişti. Moğol İmparatorluğu'nun İran şubesi İlhanlılarda da bu gelenek hemen hemen Olcaytu dönemine kadar sürdü. O sebeple Çurmağun'un komutasındaki ordunun binliklerinden birinin Ming İgemiş adlı bir Uygur Türkü'nün emri altında bulunması önemli bir istisnayı teşkil etmekteydi (Sümer, 1970: 16).

Bölgeye esas büyük nüfusun gelişi Hülegü'nün Batı seferi sonucunda olmuştur. Hülegü İran'a gelirken emri altına verilen ordu Kağan'ın ordusunun küçük bir numunesi görünümündeydi. Mengü Kağan kardeşi Hülegü'yü İran'a gönderirken bütün Moğol ordusunun % 20 sinin verilmesini emretmişti (Ebu'lFarac II, 1999: 556; Ebu'lFarac, 2011, 25vd). Bu da 280 bin gibi büyük bir rakama tekabül etmekteydi. Her bir asker ailesiyle geldiğine göre ortalama bir hesapla Hülegü'nün yanında bir ile bir buçuk milyon civarında büyük bir insan nüfusu mevcuttu (Togan, 1981: 251).

Gerek Çurmağun'un ordusunda yer alan bahsi geçen Melikşah adlı beyin komutası altındaki tümenin içerisinde ve gerekse Hülegü'nün komuta ettiği büyük ordunun ne kadarının Uygurlardan oluştuğunu kesin olarak bilmemizin imkânı yoktur. Ancak bu tümenlerin geri dönmeyecekleri için aileleriyle geldikleri düşünülürse hiç de azımsanmayacak bir nüfusa sahip olduklarını tahmin etmek zor görünmemektedir. Hülegü'nün himayesi altında bulunan Uygurların bir bölümü sivil idareciler (bitikçi) ve din adamı (bahşi) vazifesi üstlenmişlerdi. Nitekim Hülegü Türkiye Selçuklu Sultanı Rükneddün Kılıç Arslan'a haraç ve vergilerin tahsili için Uygur TüklükBahşi'yi göndermişti (Asarayı,2000: 49). Abaka döneminde Fars eyeletinin umumi valiliğini Engiyanu adlı bir Uygur yürütüyordu (Togan, 1981: 226,235).Yine Abaka zamanında Hıristiyan bir rahip olduğu anlaşılan Uygur Yeşmut'un, icra ettiği faydalı hizmetler sebebiyle Musul ve Erbil'in idaresini üstlenmişti. Ancak bu Uygur Türkü'nün Argun döneminde çıkan karışıklıklar sırasında katledildiği görülmektedir (Ebu'lFarac II, 1999: 598,616). Uygur Türkçesi

İlhanlılarda belli bir dönem resmi dil haline gelmişti. Argun ve Geyhatu dönemlerinde Erbil, Bağdat, Musul ve Tebriz gibi şehirlerde bastırılan paraların bir yüzü Arapça iken diğer yüzü Uygurca yazılı idi (Buharalı, 1995: 267vd, 278 vd). Gazan Han şehzadeligi esnasında Uygurca konuşan ve yazan bahşiler tarafından yetiştirilmiştir (Yazıcızade, 2017: 703).

Meşhur Horasan valisi Körgüz'ün oğullarından Kutluğ Boğa'nın oğlu Uygurtay Gazan Bahadır, Argun ve Gazan Han zamanlarına kadar Horasan'da İlhanlı Devleti'nin hizmetinde çalışmıştır (Reşidüddin, 2013: 209). Olcaytu zamanında, 1306'da onun düzenlediği Gilan seferine katılmış ve 1309'da hayatını kaybetmiştir (Sümer, 1999:335).Abaka ve Argun döneminde özellikle Argun'un itibarını kazanmış Ordu Kaya ve O'nun neslinden Navuldar, Olcaytu'nun hizmetinde bulunuyordu. Aslında Navuldar daha evvel İlhanlı Devleti'nde önemli vazifeleri yürütmekteydi. Nitekim Gazan Han döneminde Bağdat şahnesi (Şihne) görevini yürütmekteydi (Reşidüddin, 2013: 263). Ordu Kaya ise Argun döneminde Bağdat emirliğine kadar yükselmişti (Reşidüddin, 2013: 160). Hatta Ordu Kaya'nın Argun'un hastalandığı dönemde, onu görebilen birkaç devlet adamından biriydi. Argun'un hayatından ümidini keserek, bazı emirlerle birlikte hareket edip, dönemin veziri Sa'düd-Devle'yi öldürecek kadar nüfuz sahibi olduğu kaydedilmektedir (1291) (Müstevfi, 1944: 599). Ancak Reşidüddin, Ordu Kaya'nın Sa'düd-Devle ile birlikte yargılanıp öldürüldüğünü kaydetmektedir (Reşidüddin, 2013: 171vd). Nitekim Aksarayı, adı geçen vezirin aldığı kararların halkı ve bilhassa birtakım emir ve noyanları yerinden yurdundan ettiğini, hatta bazılarının öldürüldüğünü belirtmektedir ki, bunların arasında Uygur Orda Kaya'nın olduğu da görülmektedir (Aksarayı, 2000: 132). Bu Uygur emirinin hatunları ve oğulları Geyhatu zamanında, Orda Kaya'nın ölümünden sorumlu olanları İlhanlı hükümdarından kendilerine teslim edilmesini istemişler ve cezasını bizzat kesmişlerdir (Reşidüddin, 2013: 178).

Aynı aileden Kutluğ Kaya ve Pulat Kaya kardeşler, Gazan Han döneminde binbaşı görevini yürütüyorlardı (Müstevfi, 1944: 598). Hatta Kutluğ Kaya, Gazan tarafından Dımaşk'aşahne olarak atanmıştır. Yine sözü edilen dönemde Şişi Bahşi adlı Uygur'un Abaka'nın ölümü üzerine yeni hükümdarın seçilmesi aşamasında Argun'un da olurlarını alarak Tekudar'ın hükümdar olmasında büyük bir rol oynadığı görülmektedir ki, onun oğlu Sevinç Aka, Ebu Said'in atabeyi görevini üstlenmişti. Sözü edilen bu Uygur Türklerinin yetenekleri sayesinde sivil (bitikçi) görevden, askeri (emir) rütbeğe yükseldikleri anlaşılmaktadır (Sümer, 1970: 16vd).

Yukarıda da bahsedildiği üzere İlhanlı yönetiminde Türk asıllı emirler açısından Olcaytu zamanı özel bir yere sahiptir. Nitekim bu dönemde önde gelen emirlerin önemli bir bölümü Türklerden oluşmaktaydı Uygur Şişi Bahşi'nin oğlu Emir Sevinç Aka, Olcaytu'nun en muteber emirlerindendi (Kaşani, 1348: 9vd). Horasan valiliği sırasında Ebu Said'in atabeyliğini yapmıştı. Ebu Said tahta çıktığında henüz 12 yaşında idi. O'nun tahta geçişi sırasında Emir Sevinç'in büyük katkısı oldu. Zira Emir Sevinç'in nezaretinde Sultaniye şehrinde 1317'de İlhanlı tahtına oturmuştu (Semerkandi, 1353: 26vd; Mirhand V, 1339: 478vd; Müstevfi, 1944: 611vd). O yüzden Sevinç Aka ile Emir Çoban arasında siyasi mücadele başlamıştı. Bu mücadele Sevinç Aka'nın 1318'de ölümüne kadar da devam etmiştir. Diğer yandan Sevinç Aka'nın bu dönemde Taceddin Ali Şah ile ReşidüddinFazlullah arasında başlayan çekişmede, Reşidüddin'in yanında yer aldığı da gözden kaçmamaktadır. Nitekim ölümüyle ünlü vezirin akıbeti de felaket olmuştur (Sümer I, 1999: 329vd).

Olcaytu döneminin Uygur asıllı emirleri arasında belki de en önemlilerinden biri Esen (İsen) Kutluğ idi. Zira bu emir Uygur hanlarının soyundan gelmekteydi (Sümer, 1970: 21). Ebu Said'in tahta geçişiyle Horasan valiliğine atanmıştı ki, esasen İlhanlılar'da Horasan valiliği umumen hanedana mensup kişilerden ve bilhassa hükümdarın varis olanlardan seçilmekteydi (Uzunçarşılı, 1988: 195vd). Esen Kutluğ'un Horasan'da 1318'de hükümdarın huzuruna geldiği kaydı, onun en azından bu tarihe kadar Horasan valiliği görevini yürüttüğünü göstermektedir (Müstevfi, 1944: 613). Uygur Hanlarının soyundan gelen bu ailenin başka üyeleri de İlhanlı devlet teşkilatında yer aldılar. Nitekim Esen Kutluğ'un Kür Buğa adlı kardeşinin Kurumşi isyanına katıldığı ve bu yüzden katledildiği gibi oğlu Mahmut'un da 1329'da Anadolu orduları komutanlığı görevine getirildiği

kaydedilmektedir (Sümer, 1970: 123). Ancak 1335'te Ebu Said'in ölümüyle başlayan taht mücadeleleri sırasında Mahmud'un da ölümüyle bu Uygur ailesi tamamen ortadan kalktı (Sümer I, 1999: 323).

İlhanlı Devleti'nin Anadolu'da Uygurları İskân Politikası

Moğollar gerek Türkistan, İran ve Azerbaycan'dan sürüp getirdikleri ve gerekse askeri birlikleri içerisinde mevcut Türk topluluklarını sürüleriyle birlikte Anadolu'nun orta ve doğu bölgelerine yerleştirmişlerdir. AynCalut (1260) yenilgisinden sonra İlhanlıların batı yönünde ilerlemeleri son bulduğu gibi Anadolu üzerindeki nüfuzlarını da sarsıntıya uğrattı. Neticede Anadolu üzerindeki baskılarını daha da artırma ihtiyacı hisseden Moğollar, askeri birliklerini artık kalıcı olarak sevk etmeye başladılar. XIII. yüzyılın sonlarına doğru Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Orta Anadolu'ya beş tümenin üzerinde asker yerleştirdiler. İçerisinde çoğunlukla Türk birliklerin bulunduğu bu tümenler, aileleriyle ve hayvan sürüleriyle kendilerine ikta olarak verilmiş olan bölgelere yerleşiyorlardı (Köprülü, 2015: 200vd). Bu Türkmen toplulukları içerisinde kentlere yerleşerek ticaret yapmaya başlayanlar da vardı. Nitekim Kazvini, Sivas şehrinde yerleşik hayatı benimseyip, ticaretle uğraşan Türkmenlerden bahsetmektedir ki (Zekeriya el-Kazvini, 1373: 570vd) bunların Uygurlar olma ihtimalini gözardı etmemek gerekir. Çünkü Uygurların Türkler içerisinde şehir hayatına ve ticarete en aşina grubu teşkil ettiği bilinmektedir. Bu bağlamda XIV. yüzyılın ilk yarısında Sivas şehrine uğrayıp, Emir Eratna'ya misafir olan İbn Battuta, Sivas'ın mamur bir şehir olduğunu, ticaretin oldukça geliştiğini ve bunun ahi teşkilatının marifetiyle gerçekleştiğine bizzat şahit olmuştu (İbn Battuta, 2013: 285vd).

Fuat Köprülü bu Türk ve Moğol topluluklarından özellikle üçünün hangi mıntikalara yerleştirildikleri konusunda kaynaklara dayanarak kesin bilgiler vermektedir. Buna göre; Aksaray, Kayseri ve Konya taraflarına Bisvutlar, Ankara, Eskişehir ve Kütahya civarına Çavdarlar yerleşirken, Sivas ve dolylarına da Uygurlar'ın iskân edildiklerini belirtmektedir. Bunlardan bilhassa Uygurların oldukça kalabalık bir nüfusa sahip oldukları tahmin edilmektedir ki, 10 bin kişilik askeri bir kuvveti çıkarabilmekteydiler (Köprülü, 1988: 92vd). Yukarıda bahsi geçen ve Hülegü tarafından Selçuklu sultanına gönderilen Türklük Bahşi adlı Uygur'un bir maiyetinin olduğu da mümkün görünmektedir (Togan, 1981: 272). Esasında bu durum, Uygur Emir Eratna'nın neden Sivas şehrini kendisine merkez yaptığı konusunu da az çok anlaşılır hale getirebilmektedir. Diğer taraftan Eratna'nın yaptığı mücadelelerde bu Uygur askeri gücünden ne kadar istifade ettiği de aşikârdır.

Anadolu'nun bugün özellikle iç kesimlerinde Uygurlar'dan kalma toponomik mirasın hala varlığını koruduğu da bir gerçektir. Amasya ve Diyarbakır'da *Uygur*, Ankara yakınlarında *Uygurca*, Muğla yöresinde *Uyur* köy adları bunlardan bazılarıdır. Kayseri ve çevresinde *-sın* ile biten köy adlarının birer Uygur mirası oldukları kuvvetle muhtemeldir. Bölgedeki Uygur mirası dil ve edebiyat üzerinde de tesirini göstermiştir. Anadolu'ya gelen ilk Uygur nesli genellikle Budist ya da Şamanist idiler. O sebeple Sultan Veled'in şiirlerinde Uygur adı Müslümanın zıddı, küfrü temsilen kullanılmıştır (Togan, 1981: 272vd). Ancak bu Şamanist Türk ve Moğol boyları, özellikle Türkmen babalarının eski atalar kültü ve Şamanist inançlarla kaynaştırdığı İslam anlayışını kabul etmekte tereddüt etmediler. Bu vesileyle Müslüman olan Türk ve Moğol kabileleri Anadolu'da Türkmen köylerine yerleşerek Müslüman Türk kimliğine bürüneceklerdir (Ocak, 1978: 130vd; Ocak, 2016: 136,262).

Gazan Han'ın İslam'ı tercih etmesi bahsi geçen dini-kültürel dönüşümü daha da hızlandırmıştır. Zira Aladağ, Kars, Ani, Sürmeli, Ağrı civarında yurt tutmuş olan ve Curmağun Noyan zamanında Moğol hâkimiyetini kabul etmiş olan (Kırzioğlu II, 1953: 442)Gregoryan-Oğuz Türkleri²(Kafesoğlu, 1996:179vd) arasında İslam yaygın hale gelmiştir (Kırzioğlu, 1953:

² Bunların içerisinde Kıpçak/Kuman Türkleri de vardı. Bunlar daha önceden Gürcistan'a gelerek, 40 000 kişilik kalabalık bir grup halinde Gürcü ordusuna katılmışlardı. Zamanla Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz'e yayılmışlardı.

447).Gazan Han'ın İslam'ı kabul ettiği gün ümeradan çok sayıda kişi (Yazıcızade, 2009: 861vd) ile binlerce Türkün de bu vesileyle Müslüman oldukları kaydedilmektedir ki bunlar arasında özellikle bazı Moğol topluluklarıyla Uygur Türklerinin de bulunduğu bilinmektedir (Hondmir III, 1362: 144vd; Vassaf III, 1994:198; Ömeri, 2014: 414). Bu sosyal hadise daha sonraki kayıtlarala da teyid edilmektedir. Yaklaşık bir asır sonra Sürmeli/Sürmeli ve civarından geçen İspanyol elçi Clavijo, bölgede daha önceleri çoğunlukta olan Ermenilerin, bu üstünlüğü artık Müslümanlara kaptırdığını belirtmektedir (Clavijo, 1993: 89).

İlhanlılar döneminde Uygur Türklerinin sadece Orta Anadolu'da iskân edildiklerini söylemek doğru olmasa gerektir. Çünkü İlhanlılar, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da teşkil ettikleri iki eyaletten biri olan Van Eyaleti'ni (Sümer, 1992: 33) ³ merkezden gönderdikleri Moğol ya da Türk asıllı valiler vasıtasıyla yönetirlerdi (Brosset, 1849: 492vd; Streck, 1988: 322; Togan, 1931: 25). Erzurum'dan Salmas'a, Arran'dan Ahlat'a kadar olan bu eyaletin(Müstevfi, 1915: 100) yönetim merkezi ise Ahlat şehriydi (Sümer, 1992: 33; Aka, 2003: 57). Buradaki bazı kümbetlerin kitabelerinde "*Emirü'lKebir*" ünvanı yer almaktadır ki, bu unvan o kişinin bölgenin en yüksek idari yöneticisi olduklarını göstermektedir. Bu bağlamda Ahlat'ta bulunanBugatay AkaKümbeti'nde 1281 yılında hayatlarını kaybettikleri anlaşılan Bugatay Aka ve eşi Şirin Hatun (Beygu, 1932: 72; Tabak, 1972: 12) ile Güroymak'taki 1290 yılında tarihinde öldüğü tespit edilen Emirü'l KebirKarınday Ağa'nın da Uygur asıllı olduğu kuvvetle muhtemel görünmektedir (Yaşa, 1992: 34). Diğer taraftan idareciye ikta olarak verilen topraklara, idarecinin mensubu bulunduğu boy ya da oymakla gelip yurt tuttuğu düşünülürken bölgede bir Uygur nüfusunun bulunmuş olabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

Uygurların Anadolu'daki Siyasi Faaliyetleri: Eratna Beyliği

Moğollarla gelen Uygur Türklerinin İlhanlılar ve daha sonraki dönemde Anadolu'da meydana gelen olaylarda önemli roller üstlendikleri görülmektedir. İlhanlı hizmetinde bulunmuş Uygurları anarken bilhassa XIV. asırda adlarından sıkça söz edilen Eratna, Tarımtaz ve Sünüktaz kardeşlerden söz açmamak konuyu yarım bırakmak olurdu. Eratna'nınsoyu hakkında farklı görüşler olsa da Sultan Olcaytu döneminin ümerası hakkında bilgi veren Kaşani'nin, tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde Tarımtaz ve kardeşlerinin Uygur kavminden olduğuna dair vermiş olduğu bilgi bu tartışmaları ortadan kaldırmış görünmektedir (Kaşani, 1348: 9; Göde, 2000; 24-29).

Eratna Bey, TaycuBahşi adlı bir Uygur Türkü'nün oğlu olarak Anadolu'da bir beylik kurma talihini ve kabiliyetini gösterebilmiştir. Ancak kardeşleri o kadar şanslı olamadılar. Emir Tarımtaz, Gazan Han zamanının emirlerindendi. Olcaytu'nun yakın emirleri arasına girmeyi başardığı anlaşılan Tarımtaz'ın koyu bir şi'i olduğu anlaşılmaktadır ki, Olcaytu'nun şiiliğe meyletmesinde tartışmasız tesirinin olduğu kabul edilmektedir. 1319'da Kurumşi ve İrincin tarafından çıkarılan isyan hareketine katılan Tarımtaz ve Sünüktay kardeşler, başarısızlığa uğrayarak katledileceklerdir (Müstevfi, 1944: 614vd; Aksarayı, 2000: 256vd; Vassaf V, 1994: 369; Mirhand V, 1339: 496vd; Semerkandi I, 1353: 40vd). Bu Uygur kardeşlerin şi'i olmaları Emir Çoban tarafından dışlanmalarına sebep olduğu ve bu yüzden isyana destek verdikleri anlaşılmaktadır (Sümer, 1970: 22vd).

Eratna, Olcaytu zamanında orduda fırka komutanlığı yapmış, İlhanlı sarayında Ebu Said ve Emir Çoban'ın itimadını kazanmıştır. Bu dönemde eyalet nazırlığı görevini üstlendiği anlaşılan Eratna, dönemin Anadolu Umumi Valisi Timurtaş'ın naibi konumuna yükselmiştir. Onun emri altında birtakım vazifeler ifa eden Eratna, Timurtaş'ın isyanı üzerine Ebu Said tarafından

Bir kısmı Müslüman olan bu Kıpçakların, Hıristiyan olanları ise Dede Korkut'ta bahsedilen ve Oğuzlarla mücadele eden Hıristiyan Türkler idi. Bir kısmı da Ermeni Kilisesi'nin etkisi altında kalmışlardır (Eröz, 1983: 16, 43vd; Togan, 1981:199vd). Bunlar arasında Kara Koyunlu (Mamikonlu) ve Akkoyunlu gibi büyük Türkmen grupları başta olmak üzere Karsak/Varsak gibi Türklerle birlikte Moğol boy ve oymakları da vardı (Çetinkaya, 1996: s.71).

³ Diğerleri Musul, Mardin ve Diyarbekir yörelerini içine alan Diyarbekir Eyaleti idi (Sümer, 1992: 33).

Anadolu'ya gönderilmiştir. Eğirdir civarında Eratna karşısında mağlup olan Timurtaş, Memluk Türk Sultanlığı'na sığınmıştır (Müstevfi, 1944: 620). Anadolu Umumi Valiliğini de naibi Eratna'ya bırakmıştır (Göde, 2000; 29vd).Eratna bu konumunu akıllı bir siyasetle Ebu Sait döneminde devam ettirmeyi başarmıştır. Bu dönemde Sivas sehrini kendisine merkez yapan Eratna, 1335'e kadar bu dengeyi sürdürmüştür. 1335'te Ebu Said'in varis bırakmadan ölümünün iç karışıklıkları beraberinde getirdiği dönemde (Hondmir III, 1983: 221; Spuler, 2011: 144-154), Eratna, başlangıçta Celayirli Şeyh Hasan'a bağlı kalmışsa da değişen şartlar onu bağımsız hareket etmeye ve nihayet yeni bir beyliğin kurucusu olmaya kadar götürmüştür (Yücel, 2018: 38vd; Uzunçarşılı, 1988: 309-310).

Sonuç

Cihan imparatorluğuna giden yolda Uygur Türklerini her daim yanında gören Çingiz Han, onları sadece askeri sahada değil, idari ve kültürel açıdan da değerlendirdi. Bu vesileyle Çingiz, bir yandan kurduğu devletin idari teşkilatında Uygurlara vazifeler verirken, diğer taraftan Uygur Türkçesini ve yazı sistemini Moğol devlet ve kültürel hayatına benimsetmeye çalıştı. Böylece devletin idari ve kültürel hayatında önemli makamları işgal eder hale gelen Uygurlar ve Uygur kültürü, onun ölümünden sonra devletin İran şubesi vasıtasıyla Ortadoğu'ya ve bilhassa Anadolu'ya intikal etmiştir. Moğol ordularıyla Anadolu'ya gelenler ise Orta ve Doğu Anadolu'nun belirli yerlerine iskân edilmişlerdir. İlhanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar gerek askeri ve gerekse sivil teşkilatında önemli mevkilere yükselmiş olan Uygur Türkleri, devletin yıkılmasıyla ortaya çıkan mevcut siyasi ortamı değerlendirerek, kendi beyliklerini kurabilme kabiliyetini dâhi gösterebilmişlerdir. Bugün bir takım yer adları ile mimari yapılarda görülen hayvan üslubu Uygur Türklerinin yadigârları olarak varlıklarını devam ettirmektedir.

Kaynakça

- Aka, İsmail. (2003). "Anadolu'dan İran'a Göçler", *Tarihten Günümüze Türk-İran İlişkileri Sempozyumu* (16-17 Aralık 2002 Konya), 57-63.
- Aksarayi. (2000). *Müsameretü'l-Ahbar*, (Mürsel Öztürk, Çev.), TTK Yayınları.
- Barthold, V. V. (2017). *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, (nşr. H. Dursun Yıldız), Kronik Yayınları.
- İbn Battuta. (2013).İbn, *Seyahatname*, (A. Sait Aykut, Çev.), Yapı kredi Yayınları.
- Beygu, A. Şerif. (1932).*AhlatKnitabeleri*, Hamit Matbaacılık Yayınları.
- Beysanoğlu. (1987). Şevket, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakir Tarihi*, C.1, Diyarbakır Büyükşehir Bld. Kültür ve Sanat Yayınları.
- Boyle, J. A. (1968). "Dynastic and Political History of the Ilkhans", *The Cambridge History of Iran*, C 4, (J. A. Boyle), Cambridge, s.303-401.
- Clavijo, RuyGonzales de. (1993). *Anadolu, Orta Asya ve Timur*, (Ö. Rıza Doğrul, Çev.), Ses Yayınları.
- Cüveyni,*Tarih-i Cihangüşa*, C.1-2. (1998). (Mürsel Öztürk, Çev.), Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çakan, Varis. (2019). "Uygur Türlerinin Moğol İmparatorluğundaki Rolü", *Asya Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.1, (Ankara- Haziran), s.19-28.
- _____, Abdulhaluk. (1990). *Türk Milli Kültüründe Hayvan Motifleri*, C.1, TKAE Yayınları
- Çetinkaya, Nihat. (1996). *Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymaklar Üzerine)*, TÜDAV Yayınları.

- D'ohsson, M. Baron C. (2006). *Moğol Tarihi*, (Ekrem Kalan vd, Çev.), IQ Külür Sanat Yayınları.
- Ebu'lfa'rac. (1999). *Ebu'lFaraç Tarihi II*, (Ömer Rıza Doğrul, Çev.), TTK Yayınları.
- _____. (2011). *Muhtasari'd-Düvel*, (Serefeddin Yalıtıkaya, Çev.), TTK Yayınları.
- El-Cüzcani. (2012). *Tabakat-ı Nasıri*, (Erkan Göksu, Çev.), TTK Yayınları.
- _____. (2016). *Tabakat-ı Nasıri*, (Mustafa Uyar, Çev.), Ötüken Yayınları.
- El-Kazvini, Zekeriya. (1373). *Asarü'l- Bilad Ahbarü'l-İbad*, (Cihangir Mirza Kaçar, Nşr.).
- El-Ömeri. (2014). *Mesaliku'lEbsar fi Memalik'il-Emsar* (Türkler Hakkında Gördüklerim ve Duyduklarım), (Ahsen Batur, Çev.), Selenge Yayınları.
- En-Nesevi. (1934). *Celalüttin Harezşah*, (Necip Asım, Çev.), Devlet Matbaası.
- _____. (1891). *Siretü's-Sultan Celaleddin Mengüberti*, (O. Houdas, Çev.).
- Ergin, Muharrem. (2010). *Dede Korkut Kitabı*, Boğaziçi Yayınları.
- Eröz, Mehmet. (1983). *Hıristiyan Türkler*, TÜDAV Yayınları.
- Eş-Şirazi, *Tahrir-i Tarih-i Vassaf*, C.3. (1994). (Abdu'l Muhammed Ayeti, Nşr.), Çaphane-i İlmi.
- Golden, Peter B. (2012). *Bütün Türk Halkları Tarihine Giriş*, (O. Karatay, Nşr.), Ötüken Yayınları.
- Göde, Kemal. (2000). *Eratnalılar (1327-1381)*, TTK Yayınları.
- Gömeç, Saadettin, *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*, Akçağ Yayınları.
- Grousset, Rene. (2010). *Bozkır İmparatorluğu (Attila, Cengiz Han, Timur)*, (M. Reşat Uzmen, Çev.), Ötüken Yayınları.
- Gül, Muammer. (2010). *Orta Çağlarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu (Tarihi Arka Plan ve XIII – XIV Yüzyıl Moğol Hâkimiyeti)*, Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Gürdal, İbrahim. (1968). *Köylerimiz (1 Mart 1968'e kadar)*, Başbakanlık Basımevi.
- Hondmir. (1983). *Habib's-Siyer fi Ahbar-i Efrad-i Beşer III*. (Muhammed Debir Siyaki, Nşr.), Çaphane Basımevi.
- İbnü'l esir. (1987). *El-Kamilfi't Tarih XII*. (Abdulkerim Özaydın, Çev.), Bahar Yayınları.
- Kafesoğlu, İbrahim. (2000). *Harezşahlar Devleti Tarihi (1092-1221)*, TTK Yayınları.
- _____, İbrahim. (1996). *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları.
- Kalafat, Yaşar. (1999). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Kaşani. (1348). *Tarih-i Olcaytu*. (M. Hembli, Nşr.), Farsça Metinler Koleksiyonu, Tahran.
- Kırzioğlu, M. Fahrettin. (1953). *Kars Tarihi II*, Işıl Yayınları.
- Köprülü, Fuad. (1981). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, TTK Yayınları.
- _____, M. Fuad. (2015). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, (Orhan Köprülü, Çev.), Akçağ Yayınları.
- Manghol-Un Niuça Topça'An (Moğolların Gizli Tarihi)*. (2010). (Ahmet Temir, Çev.), TTK Yayınları.
- Müstevfi, (1944). Hamdullah Kazvini, *Tarih-i Güzide*, (Abdullah Hüseyin Nevai, Nşr.), Firdevsi Matbaası Yayınları.

- Mustawfi (1915). *Nuzhat- Al- Qulub*, (G.LeStrange, Çev.), Cambridge Universty Press, London.
- Ocak, A. Yaşar. (1978). “Emirci Sultan ve Zaviyesi: XII. yüzyılın İlk Yarısında Anadolu (Bozok) da Bir Babi Şeyhi”, *Tarih Enstitüsü Dergisi IX*.
- _____, A. Yaşar. (2016). *Ortaçağlar Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri - Selçuklu Dönemi*, BKM Yayınları.
- Ögel, Bahaeddin. (2002). *Sino-Turcica Cengiz Han'ın Türk Müşavirleri*, IQ Kültür Sanat Yayınları.
- _____, Bahaeddin (2000). *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C.1, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Rasonyi, L. (1996). *Tarihte Türklük*, TKAE Yayınları.
- Reşidüddin. (2013). *Camiü't Tevarih (İlhanlılar kısmı)*, (İsmail Aka vd., Çev.), TTK Yayınları.
- Roux, Jean-Paul. (2001). *Moğol İmparatorluğu Tarihi*, (A. Kazancıgil vd., Nşr.), Kabalıcı Yayınları.
- Semerhandi. (1353). *Matlau's-Sadeyn Mecmua-ı Bahreyn*, (Abdu'l Hüseyin Nevani, Nşr.).
- Mirhand. (1339). *Tarih-i Ravzatü's Safa Fi Siret'l-Enbiya ve'l-Mülukve'l-Hulefa*, C. 5, Çaphane Basımevi.
- Sspuler, Bertold. (2011). *İran Moğolları Siyaset, İdare ve Kültür 1220-1350*, TTK Yayınları.
- Streck (1988). “Ermeniye”, *İA. IV*, MEB Yayınları, s.317-326.
- Sümer, Faruk.(1970).“Anadolu'da Moğollar”,*SAD, C.1*, TTK Yayınları, s.1-147.
- _____, Faruk. (1986). “Ahlat Şehri ve Ahlatşahlar”,*Belleten*, L/297, TTK Yayınları, s. 447-470.
- _____, Faruk. (1985). “Eski Türk Devletlerinde Ağa Ünvanı”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim S.38, TÜDAV Yayınları, s.58-66.
- _____,Faruk. (1999).*Türk Devletleri Tarihinde Şahıs Adları*, C.1, TÜDAV Yayınları.
- _____,Faruk, (1992). *Karakoyunlular*, C1, TTK Yayınları.
- Tabak, Nermin. (1972). *Ahlat Türk Mimarisi*, Doğan Kardeş Matbaacılık Yayınları.
- Togan, Z. Velidi. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları.
- _____, A. Z. V., (1931). “Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C.1, Evkaf Matbaası Yayınları,s.1-42.
- Turan, Osman. (1941). “Çingiz Adı Üzerine”, *Belleten*,V/19, TTK Yayınları, (Temmuz),s.267-276.
- _____, Osman. (2009), *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, Boğaziçi Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. Hakkı Uzunçarşılı. (1988). *Osmanlı Devlet Teşkilatına Methal*, TTK Yayınları.
- _____, İ. Hakkı, “Eretna”, *İA.C.4*, MEB Yayınları, s.309-310.
- Vernadsky, George. (2017). *Moğollar ve Ruslar*, (E. Bengi Özbilen, Çev.), Selenge Yayınları.
- Yaşa, Recep. (1992). *Bitlis'te Türk İskânı (XII ve XIII. Yüzyıl)*, Ahlat Kültür Vakfı Yayınları.
- Yazıcızade Ali. (2017). *Tevarih-i Ali Selçuk*, (Abdullah Bakır, Çev.), Çamlıca Yayınları.
- Yuvalı, Abdulkadir. (1996).*İlhanlı Tarihi*, C.1, Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Yücel, Yaşar. (2018). *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, C.2, TTK Yayınları.